

УДК 332.122:339.137.2

О. М. Стасюк – науковий співробітник відділу просторового економічного розвитку та місцевого самоврядування ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Економіко-статистичний аналіз конкурентоспроможності регіонів України

Роботу виконано у відділі просторового економічного розвитку та місцевого самоврядування ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

У статті здійснено структурно-динамічний аналіз основних груп показників конкурентоспроможності регіонів України, що характеризують процеси, які відбуваються в межах регіонів, розкривають важливі аспекти їх соціально-економічного положення. Виокремлено два види конкурентоспроможності регіонів, що формують загальну конкурентоспроможність, у кожен із яких включено відповідні показники. Виділено основні причини низького рівня конкурентоспроможності регіонів України та сформовано перелік необхідних заходів для його підвищення.

Ключові слова: конкурентоспроможність регіонів, основні групи показників, економіко-статистичний аналіз, просторовий економічний розвиток.

Стасюк О. М. Экономико-статистический анализ конкурентоспособности регионов Украины. В статье осуществлён структурно-динамический анализ основных групп показателей конкурентоспособности регионов Украины, которые характеризуют процессы, происходящие в пределах регионов, раскрывают важные аспекты их социально-экономического положения. Выделены два вида конкурентоспособности регионов, формирующих общую конкурентоспособность, в каждый из которых включены соответствующие показатели. Выделены основные причины низкого уровня конкурентоспособности регионов Украины и сформирован перечень необходимых мер по его повышению.

Ключевые слова: конкурентоспособность регионов, основные группы показателей, экономико-статистический анализ, пространственное экономическое развитие.

Stasyuk O. M. Economic and Statistical Analysis of the Competitiveness of Ukraine's Regions. The article presents the results of structural and dynamic analysis of the main groups of indicators of competitiveness of Ukraine's regions, which **characterize** the processes that occur within regions, reveal important aspects of their socio-economic position. Two types of regional competitiveness, which form the overall competitiveness in each of which included the relevant indicators are determined. The main reasons of the low level of competitiveness of Ukraine's regions are determined and the list of necessary measures for its improvement is formed.

Key words: competitiveness of regions, the main groups of indicators, economic and statistical analysis, spatial economic development.

Постановка наукової проблеми та її значення. Для сучасного економічного розвитку притаманні процеси глобалізації та регіоналізації. Посилення регіоналізації проявляється через прагнення підвищити роль і значення окремого регіону як на національному рівні, так і на рівні світової економіки, а також через підвищення автономності та становлення регіону як самостійного суб'єкта ринкових відносин, формування нових якостей регіону, однією з яких є конкурентоспроможність. Саме конкурентоспроможність найбільш повно показує потребу в подальшому розвитку регіонів, передбачає їх економічний розвиток і визначає подальші перспективи, формує стратегічні пріоритети. Конкурентоспроможність регіонів виступає інструментом регулювання просторового економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Проблеми аналізу, підвищення рівня, визначення перспективних напрямів підвищення конкурентоспроможності регіонів та зменшення міжрегіональних диспропорцій є досить актуальними не лише для України, а й для всіх країн світу. Саме тому ці питання є широкодосліджуваними.

В Україні проблемами регіональної конкурентоспроможності займалися такі науковці: О. Ю. Агафоненко, Г. Я. Антонюк, Л. Л. Антонюк, О. В. Бурдяк, Н. В. Василенко, Л. В. Гринів, Ю. В. Полунєєв, С. М. Синиця, С. В. Смерічевська, Л. Г. Чернюк та ін.

Дослідження конкурентоспроможності регіонів досить широко висвітлені в працях російських науковців, серед яких – Ю. С. Єршов, С. В. Казанцев, Е. А. Коломак, А. С. Маршалова, Р. М. Мельников, С. А. Суспицин, В. І. Суслов, А. І. Татаркін, В. Н. Харитонова й ін.

Формулювання мети й завдань статті. Мета цієї статті – здійснити структурно-динамічний аналіз конкурентоспроможності регіонів України через сформовану систему показників на основі інформаційної бази Держкомстату.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Дослідження основних показників конкурентоспроможності регіонів*** дає підстави аналізувати диференціації та диспропорції регіонального розвитку, поглибленого аналізу окремих регіонів, які відзначаються низьким рівнем конкурентоспроможності. Це допомагає зробити кількісну оцінку конкурентоспроможності регіонів.

Виявити основні тенденції щодо конкурентоспроможності регіонів можна через аналіз відповідного спектра загальнодоступних показників, які містяться в статистичних збірниках. Аналіз наявних підходів показав, що для таких цілей пропонується чимало систем показників, які включають як дані статистики, так і експертні оцінки.

Виходячи з можливостей та особливостей української статистики, а також враховуючи світовий досвід мінімізації кількості показників для аналізу конкурентоспроможності регіонів України, ми сформуваємо систему показників конкурентоспроможності регіонів, яка нагадує собою дерево цілей, що робить її доволі прийнятною та включає п'ять груп показників: економічні, соціально-економічні, демографічні показники, які визначають поточну конкурентоспроможність регіонів, показники зовнішньоекономічної діяльності, науки й інновацій, що формують стратегічну конкурентоспроможність регіонів [2].

Досить часто конкурентоспроможність економіки регіонів і рівень життя визначають через розрахунок ВРП на душу населення, тобто головним показником, який характеризує рівень економічного розвитку регіонів, вважають ВРП. Протягом 2007–2009 рр. максимальні та мінімальні значення цього показника склали 169 564 млн грн і 4916 млн грн, відповідно, у м. Києві й м. Севастополі. Як свідчать результати аналізу, безперечним лідером за економічними показниками виступає м. Київ. Розглядаючи ВРП лише по 24 областях України, у ТОП-3 включили такі області, як Донецька, Дніпропетровська й Харківська, у яких ситуація є дещо кращою.

Однією з перешкод зростання економічних показників (ВРП на одну особу, інвестиції в основний капітал, вартість основних засобів тощо) виявилася світова фінансово-економічна криза, в умовах якої відбулися певний «застій» та спад у розвитку економічної системи кожного регіону України, який значною мірою вплинув на конкурентоспроможність регіонів. Проте слід наголосити, що регіони України різною мірою зазнали впливу фінансово-економічної кризи. Сучасний етап – це етап відновлення економічного зростання регіонів і підготовка до наступної кризи, яка, за різними експертними оцінками, може наступити вже у 2012 р.

В усіх без винятку регіонах України із середини 1990-х років в Україні досить помітними є прояви демографічної кризи, яка проявляється через постійне скорочення кількості населення в регіонах та зростання смертності. Коефіцієнт природного приросту у 2009 р. коливався від (-10,5) у Чернігівській області до 2,1 – у Закарпатській (рис. 1).

Аналіз статистичних даних свідчить, що в усіх регіонах України знижується кількість населення, тільки в одних більшою мірою, а в інших – меншою. Це виступає негативним проявом у процесах відтворення населення. Така ситуація також пояснюється нерівністю в доходах населення за регіонами, тобто поляризацією та певною виснаженістю, що може накласти свій негативний відбиток на конкурентоспроможність регіонів у перспективі.

Спостерігаються значні відмінності в зонах локалізації економічно активного населення: регіони з найбільшою чисельністю населення лідирують за кількістю економічно активного населення у віці 15–70 років та за зайнятістю населення у віці 15–70 років (рис. 2).

* Для визначення поняття «регіон», ми використовуємо визначення Асамблеї Європейських регіонів, зокрема під регіоном розглядається територіальне утворення, яке сформоване в законодавчому порядку на рівні, що є безпосередньо нижчим після загальнодержавного та яке наділене самоврядуванням.

* Під конкурентоспроможністю регіону слід розуміти здатність економіки регіону передбачати й успішно адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх викликів через створення нових економічних можливостей за рахунок використання стійких конкурентних переваг регіону.

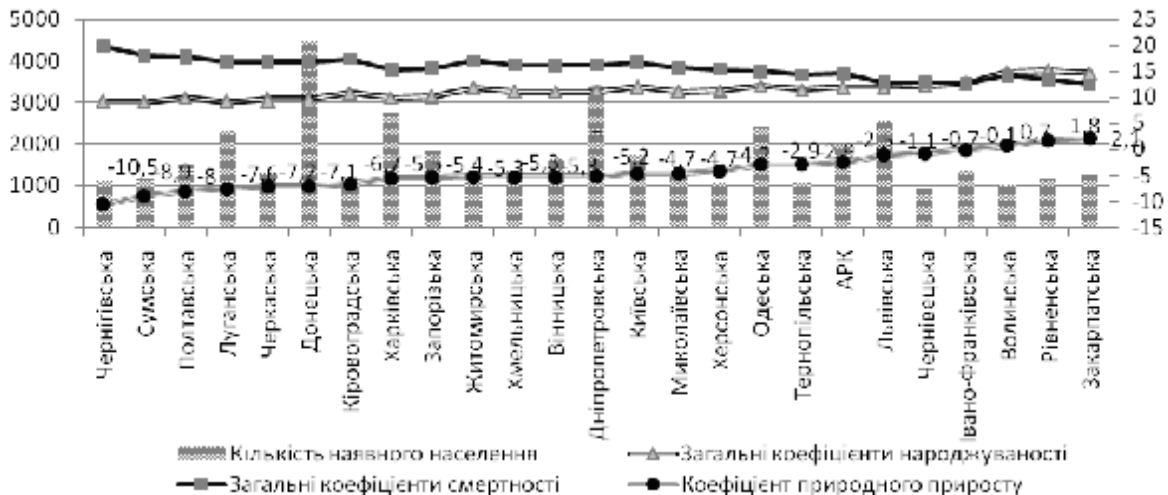

Рис. 1. Демографічні показники, 2009 р.

Джерело: побудовано на основі статистичних даних [3, 4, 6].

Протягом останніх років продовжує спостерігатися вплив робочої сили з менш економічно розвинених регіонів у більш економічно розвинені. Це напряму впливає не лише на зменшення кількості населення в регіонах, але й визначає кваліфікаційний рівень його трудового потенціалу. Із метою збереження конкурентних переваг регіони повинні шукати інструменти впливу на ці процеси та методи для їх упровадження.

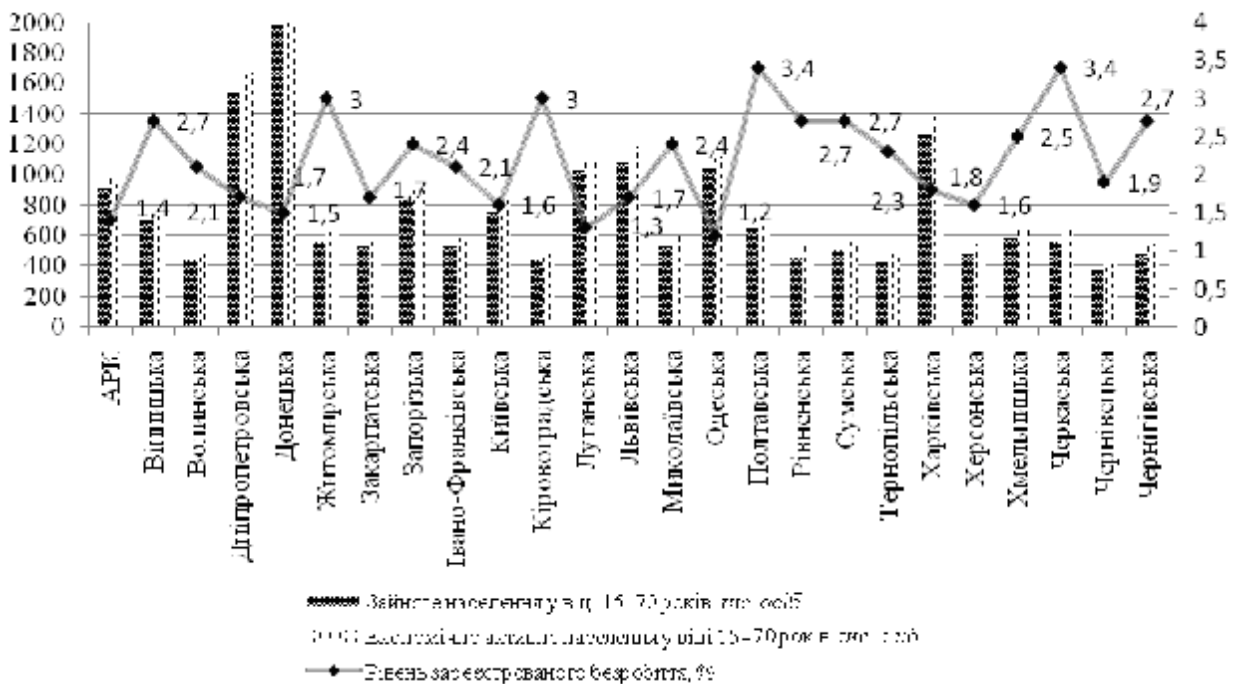

Рис. 2. Окремі соціально-економічні показники розвитку регіонів, 2009 р.

Джерело: побудовано на основі статистичних даних [3, 4, 6].

Рівень оплати праці в регіонах України – один із найнижчих у Європі, тому в структурі доходів населення на заробітну плату припадає невелика частка. Як наслідок невисоких заробітних плат населення регіонів, низькою є їх купівельна спроможність та низький рівень життя. Однак низька вартість робочої сили не може й не повинна бути конкурентною перевагою регіонів на світовому ринку, як це було досі.

Протягом останніх років відчутних позитивних зрушень у зовнішньоекономічній діяльності регіонів не відбулося. Аналіз регіональної диференціації основних показників зовнішньоекономічної

діяльності регіонів України за 2009 р. показує, що територіальна локалізація їх потенціалу належить Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Одеській, Запорізькій областям (рис. 3).

Враховуючи те, що експортний потенціал регіонів України дуже відрізняється, найкращі показники за експортом у 2009 р. демонстрували такі області: Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Одеська.

Попри значний експортний потенціал індустриальних регіонів України, відзначається значна їх залежність від імпорту, тобто вони водночас виступають найбільшими імпортерами товарів і послуг.

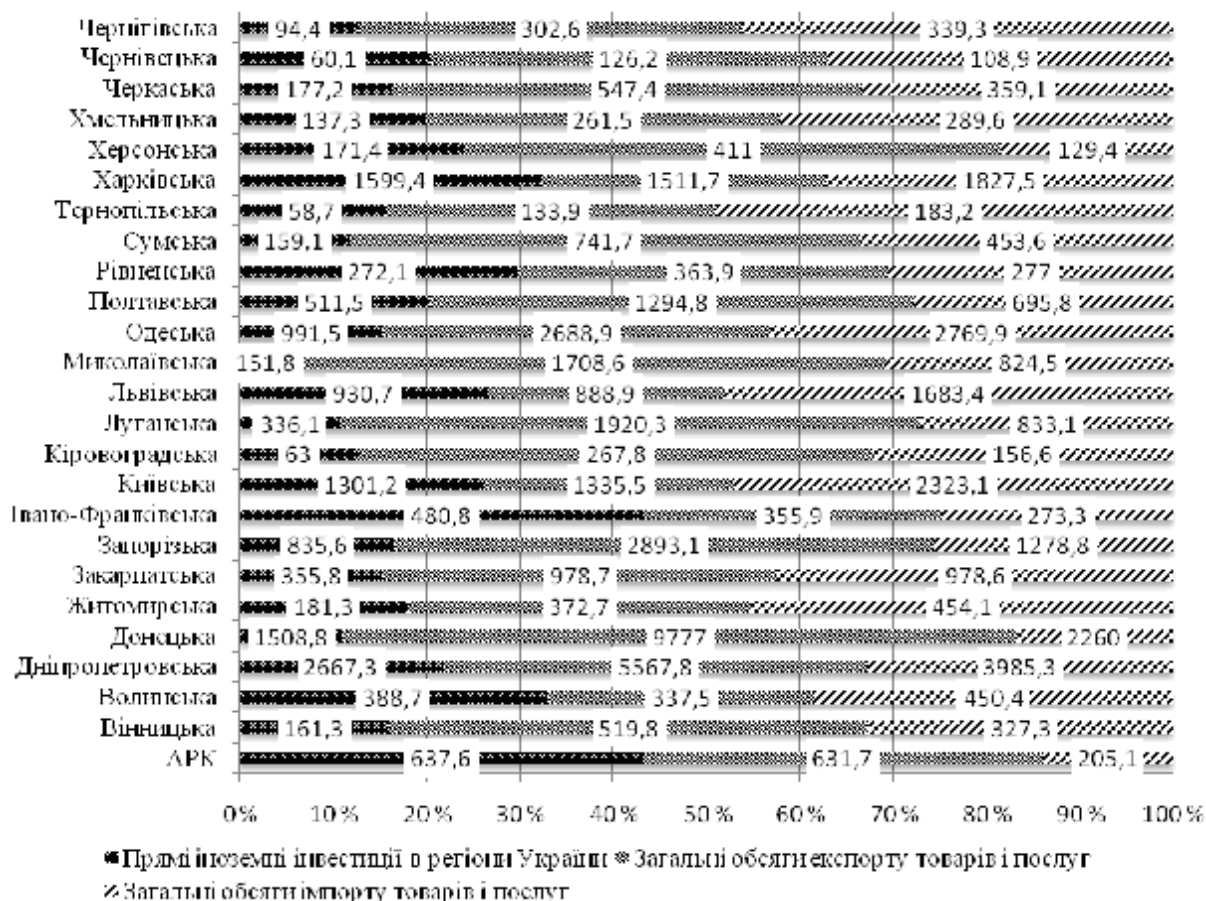

Рис. 3. Основні показники зовнішньоекономічної діяльності регіонів, 2009 р.

Джерело: побудовано на основі статистичних даних [3, 4, 6].

Крім того, слід звернути увагу на структуру експорту цих регіонів, оскільки в ній переважають чорні метали, вироби з чорних металів, руди, шлаки та зола, папір і картон, шляхове обладнання, добрива, мідь та вироби з міді, котли, машини, апарати, механічні пристрої, енергетичні матеріали тощо.

Основу ж структури імпорту складають енергетичні матеріали, нафта й продукти її перегонки, полімерні матеріали, пластмаси, фармацевтична продукція, електричні машини й устаткування тощо.

Інвестиційна привабливість регіону обумовлюється рівнем його індустриального розвитку, рівнем розвитку інфраструктури, у тому числі для інвестиційної діяльності, наявними пільгами для інвесторів тощо. Істотно різняться регіони також за залученими інвестиціями. Динаміка прямих іноземних інвестицій за 2005–2010 рр. демонструє значні регіональні диспропорції їх обсягів загалом (рис. 4) і на одну особу, які з року в рік повторюються.

Досить часто відзначають безпосередній зв'язок між обсягами прямих іноземних інвестицій та обсягами експорту. Із цього випливає, що на підприємства, які більше орієнтовані на експорт, залучається більше прямих іноземних інвестицій, і навпаки.

Більш економічно розвинені регіони України залучають і більше інвестицій, що, відповідно, відбивається на їх експортному потенціалі. Проте для більшості регіонів України ці взаємозв'язки не прослідковуються.

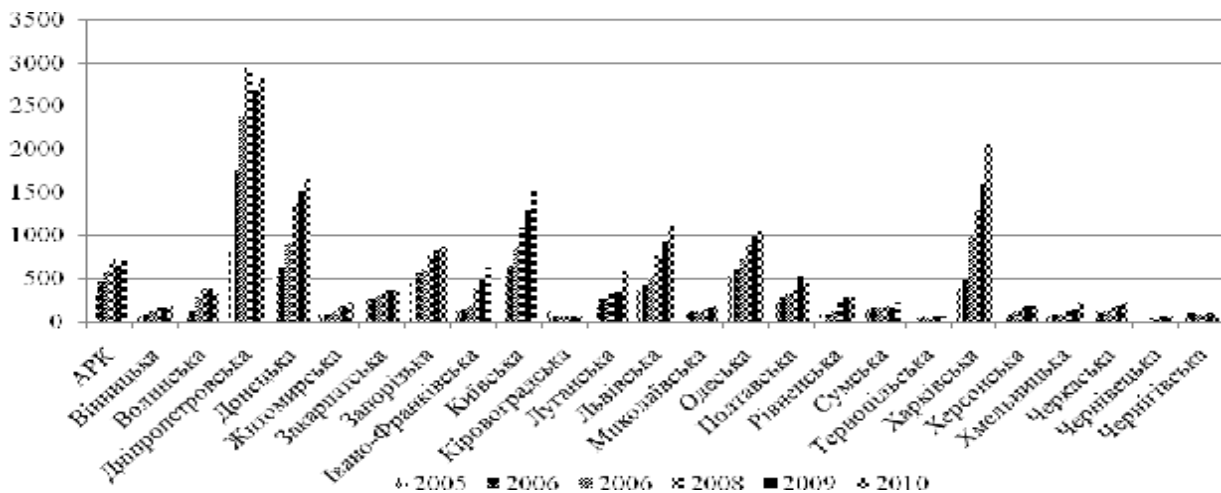

Рис. 4. Динаміка прямих іноземних інвестицій у регіони, 2005–2010 рр.
Джерело: побудовано на основі статистичних даних [3, 4, 6].

Залучення інвестицій в економіку регіонів сприяє зміцненню їх конкурентоспроможності. Обсяги надходжень іноземних інвестицій у регіони є набагато нижчими від дійсної потреби в них. Досвід свідчить, що іноземні інвестиції надходять туди, де активно здійснюється внутрішнє інвестування економіки регіону, тобто відбувається сполучення зовнішніх інвестицій із внутрішніми. Ось чому важливим для регіонів України, передусім, є спрямування зусиль на пошук резервів внутрішніх інвестиційних ресурсів регіонів і держави.

Стримують інвестиційні процеси в регіоні фінансові та організаційно-правові проблеми, зокрема недосконалість законодавства щодо гарантій інвесторам, правового врегулювання відносин інтелектуальної власності й низка інших.

На сучасному етапі значну роль для конкурентоспроможності регіону відіграє інноваційний потенціал, що являє собою частину економічного потенціалу, представленого у вигляді науково-дослідних, проектно-конструкторських, технологічних організацій, експериментальних виробництв, персоналу науково-дослідних організацій, їх кваліфікації тощо.

Підвищенню інноваційної активності сприяло б формулювання стратегічних цілей розвитку регіональної інноваційної системи, перетворення її інституціональної структури, зміна механізмів взаємодії наукових та інноваційних організацій зі споживачами та їх продукції в підприємницькому й регіональному секторах [1]. Найкращі показники за рівнем інноваційного розвитку, який ґрунтується на знаннях, продемонстрували Харківська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька області. Хмельницька, Рівненська, Тернопільська області перебувають на останніх позиціях. Такими є позиції вказаних областей у межах України, адже, незважаючи на достатньо високий науково-технічний потенціал, частка України на світовому ринку інноваційного продукції є дуже низькою й становить приблизно 0,05–0,1 % (за даними Центру Разумкова).

По території регіонів України організації, які виконують наукові та науково-технічні роботи розміщені нерівномірно, вони характеризуються своїм зосередженням у великих містах (рис. 5).

За регіонами, протягом останніх років кількість інноваційно активних підприємств зростає незначно, а в АРК, Вінницькій, Житомирській, Запорізькій, Київській та інших областях їх кількість зменшилась.

Співвідношення максимального й мінімального значень щодо інноваційно активних підприємств у промисловості у 2009 р. демонструють значну нерівномірність їх функціонування в регіонах України. Лідирує серед усіх регіонів України м. Київ, Харківська та Львівська області.

До сьогодні ще не стала інвестиційно привабливою для інвесторів інноваційна сфера регіонів України.

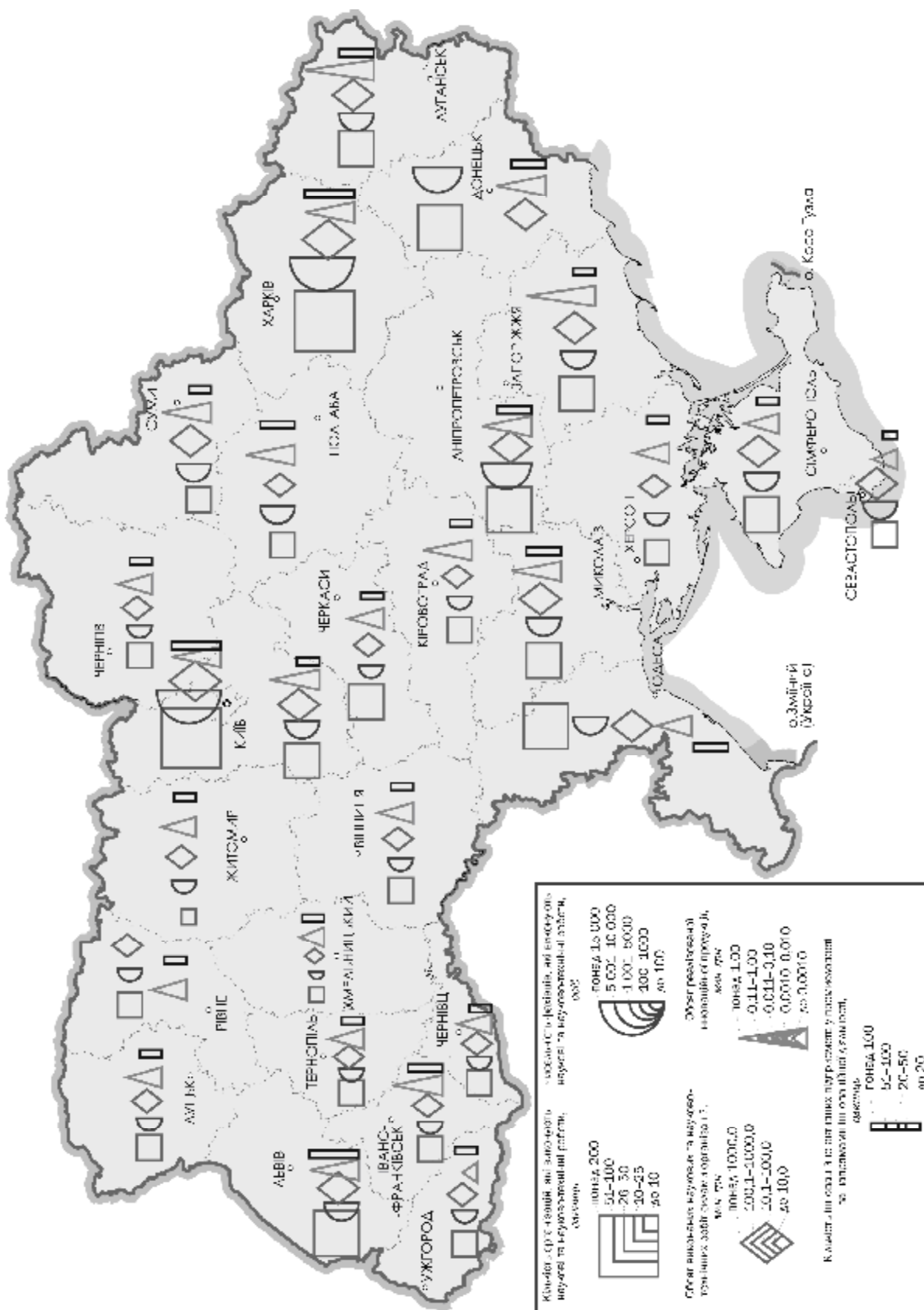

Рис. 5. Територіальна структура показників науки та інновацій за регіонами України, 2009 р.
Джерело: побудовано автором на основі даних Держкомстату [3, 4, 6].

Для цього необхідні практичні дії з боку місцевої влади щодо підвищення інвестиційної привабливості регіонів та активізації їхньої діяльності на національному й міжнародному рівнях.

Питома вага обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у ВВП країни у 2009 р. склала 0,95 %. Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції у 2009 р. становила 4,8 %.

Основними причинами ситуації, що склалася, можна вважати такі:

1) локалізація ресурсного, виробничого, людського, трудового потенціалів, що визначають конкурентні переваги регіону в окремих регіонах України;

2) невідповідність державної регіональної політики та відсутність ефективних механізмів й інституціонального забезпечення її реалізації;

3) недовіра та декларативність більшості Програм і Стратегій регіонального розвитку.

Як наслідок, не лише зберігається, а й посилюється диспропорційність у розвитку регіонів, відбувається послаблення коопераційних зв'язків, спостерігається нездатність самофінансування регіону для подальшого розвитку, що й визначає низький рівень конкурентоспроможності регіонів. Усе вищезазначене вказує на необхідність:

- створення ефективної системи перерозподілу наявних ресурсів і доходів;
- усунення дезінтеграційних процесів на регіональному рівні, що позитивно відіб'ється й на національній економіці;
- налагодження ефективної взаємодії «центр–регіони»;
- ведення сучасної регіональної політики;
- вибір стратегічних пріоритетів регіонального розвитку;
- диверсифікації регіональних інвестиційних процесів та усунення концентрації інвестиційних ресурсів в окремих регіонах;
- посилення внутрішніх господарських зв'язків між регіонами;
- розвиток існуючих і формування нових конкурентних переваг;
- усунення дисбалансу регіонального розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснений аналіз ще раз підкреслив слабкі місця та прогалини в розвитку регіонів України, які потрібно усувати. Важливим аспектом конкурентоспроможності регіонів є рівномірність їх розвитку. Окрім того, до стримуючих чинників, на нашу думку, можна віднести диспропорційність ресурсного забезпечення, низький рівень диверсифікації діяльності регіонів України, поглиблення асиметричності й диспропорційності регіонального розвитку, послаблення міжрегіональних коопераційних зв'язків між регіонами та низку інших. Відкритими залишаються питання пошуку й реалізації необхідного інструментарію, який сприятиме розвитку економіки регіонів та підвищить рівень їх конкурентоспроможності.

На базі запропонованого первинного аналізу конкурентоспроможності регіонів передбачається сформувати іншу систему показників, яка буде ґрунтуватися на аналітичних розрахунках із використанням узагальнюючих інтегральних індикаторів і дасть змогу здійснити комплексну оцінку конкурентоспроможності регіонів та побудувати рейтинг регіонів за рівнем конкурентоспроможності.

Список використаної літератури

1. Кильчуков З. Х. Факторы региональной конкурентоспособности в современных условиях / З. Х. Кильчуков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.jurnal.org/articles/2010/ekon50.html.
2. Стасюк О.М. Система показників аналізу конкурентоспроможності регіону / О. М. Стасюк // Статистична оцінка соціально-економічного розвитку : зб. текстів доп. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф., 20 трав. 2011 р., Хмельницький / Хмельниц. ун-т упр. та права. – Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права, 2011. – С. 187–189.
3. Статистичний збірник «Регіони України». Ч. I. – К. : Держ. ком. статистики України, 2010.
4. Статистичний збірник «Регіони України». Ч. II. – К. : Держ. ком. статистики України, 2010.
5. Статистичний щорічник України за 2009 рік. – К. : Держ. ком. статистики України, 2010.
6. Україна 2010 : стат. зб. – К. : Держ. ком. статистики України, 2011.
7. Україна в цифрах 2009 : стат. зб. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010.

Статтю подано до редколегії
26.10.2011 р.